

Snörmakare Lekholm

och hjältarna från dansk-slesvigsk kriget

GUSTAF HELLSTRÖM-SÄLLSKAPET

Medlemsblad nr 21. Årgång 11
Våren 2011

ISSN 1653-0268

Innehåll

Ordförandens sida	3
Brorsbarnbarnens hälsning och gåva (originalmanuskript till Taube-visa samt två Taube-dedikationer till Hellström)	4
Gustaf Hellström får en idé. Några anteckningar kring snörmakare Lekholm (Bengt Tomson)	6
Om utrikeskorrespondentens yrke förr och nu (Rolf Gustavsson)	21
En lunch på Den Gyldene Freden anno 1947 (Robert Bruce Lockhart)	23
Gustaf Hellström som kulturjournalist (Staffan Söderberg)	24
Styrelsens årsberättelse för 2010	28
När Gustaf Hellström rådde arméledning och departement att satsa på flygplan och piloter (Lennart Leopold)	29
Hellström-Nytt...	31

Om detta nummer av medlemsbladet

Att Gustaf Hellström och Evert Taube umgicks visste vi knappast, men så tycks ha varit fallet. Vid det 10-årsjubilerande Hellström-sällskapets höstmöte hade vi glädjen att hälsa välkomna Märta Carlsson och Erik Hellström, barnbarn till Gustaf Hellströms bror Nils, som bland annat skänkte sällskapet en Taube-visa i original och med egenhändig dedikation till Hellström.

Det är nu 50 år sedan Hellström-forskningens nestor Bengt Tomson disputerade på *Gustaf Hellström och hans väg till Snörmakare Lekholm får en idé* (1961). Vi uppmärksammar detta jubileum genom att publicera en annan, idag långt mindre känd text, nämligen en utredning kring Gustaf Hellströms källor till skildringarna av snörmakarens insats i dansk-slesvigiska kriget 1848–49 och de därmed sammanhängande förvecklingarna i hemstaden Kristianstad. Red. tackar varmt för författarens tillåtelse att här publicera uppsatsen på nytt.

På höstmötet talade Staffan Söderberg (*SDS*) och Rolf Gustavsson (*SvD*) kring Hellström som kulturjournalist och utrikeskorrespondent. Red. har fått tillgång till deras koncept, som bearbetade publiceras här tillsammans med ett par sidor om en lunch på Den Gyldene Freden där Hellström ägnas ett uppskattande men ärligt miniporträtt.

Medlemsbladet uppmärksammar slutligen att en tämligen uppbragt Gustaf Hellström för hundra år sedan dristade sig att från sin utkikspost i Frankrike allvarligt uppmana arméledning och departement i Sverige att snarast dra lärdom av engelska, franska och tyska arméflygares framgångar som spanare i samband med de stora militärmanövrarna.

Gustaf Hellströms Kristianstad i dikt och verklighet

Gustaf Hellström-sällskapet håller årsmöte söndagen den 10 april. Se sidan 31.

Omslagsbilden har hämtats från http://www.fortress-scandinavia.dk/Slesvigske-krige/images/Kolding_1849_2.jpg

Ordförandens sida

Det känns lite högtidligt att skriva denna min sista ”ordförandesida”.

Vår förening har firat sitt 10-årsjubileum och är etablerad bland de litterära sällskapen. Dessutom är föreningen en icke oväsentlig del i det kulturella Kristianstad. Vårt medlemsantal kunde ha varit större, men vi har en trogen kärntrupp som kommer på mötena. För en styrelse är de återkommande deltagarna en stor stimulans.

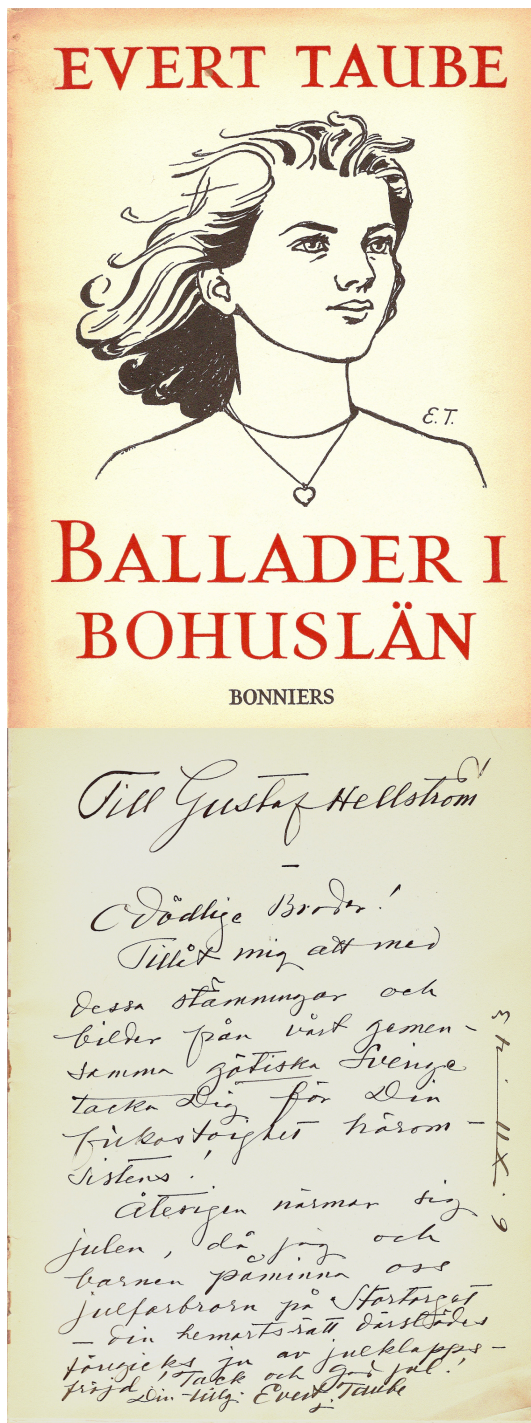
Jag är övertygad om att det för en ort är av stort värde att platsens/traktens kulturella arv lyftes fram. En stads historia består inte enbart av kommunalpolitik, bebyggelse-, industri- och verksamhetshistoria. Gustaf Hellström var en märklig man. Han var en tidig stor internationalist. Han kände till England, Frankrike och USA. Han gjorde också resor till Nazityskland och Sovjetunionen med bevarat kritiskt sinne. Han intresserade sig mycket för den internationella litteraturen, och vi har bland annat uppmärksammats på Hellströms insatser för att William Faulkner fick nobelpriset. Men samtidigt var Hellström i hög grad en son av Kristianstad. Staden är viktig i hans författarskap, och han var präglad av sin uppväxtmiljö, inklusive dess sociala motsättningar.

Man kan vara kritisk mot en del attityder hos Gustaf Hellström, men detta att han var en demokratisk internationalist som även bevarade bandet med sin födelsestad bidrar till att göra honom till en intressant författare, som bör hållas vid liv.

Gustaf Hellström är värd ett sällskap, och det är en stimulans att studera denna människa, journalist och författare.

Sverker Oredsson

Brorsbarnbarnens hälsning och gåva

På höstmötet riktade Märta Carlsson följande ord till Sällskapet:

Först och främst får jag gratulera till Sällskapets 10 år. Det är med glädje och stolthet som vi ättlingar till Gustaf Hellström under åren kunnat ta del av de många intressanta och belysande arbeten som Sällskapet presenterat i sitt medlemsblad. Vi i familjen är mycket glada för Gustaf Hellströms del att hans författarskap och journalistiska värv, naturligtvis tack vare Sällskapet, inte fallit i glömska, utan än idag lyfts fram i olika sammanhang. Vilken författare vill bli glömd.

Jag heter Märta Carlsson och är här idag tillsammans med min make Carl-Johan Carlsson och min bror Erik Hellström. Erik och jag är barnbarn till Gustaf Hellströms äldste bror Nils Hellström och min bror och jag vill nu gärna på 10-års-jubiléet överlämna en liten gåva till Sällskapet i form av en visbok *Ballader i Bohuslän* som Gustaf Hellström fick med dedikation av Evert Taube den 6 december 1943 tillsammans med originalmanus till balladen "Torpmaja" som ingår i boken. Vad nu denna gåva kan ha för litterärt värde och vilken relation Evert Taube och Gustaf Hellström hade vet jag ej och jag har inte heller gjort några efterforskningar. Ta det lite som kuriosum.

Tack och lycka till för kommande år!

Märta Carlsson
Till Gustaf Hellström

Odödlige Broder!

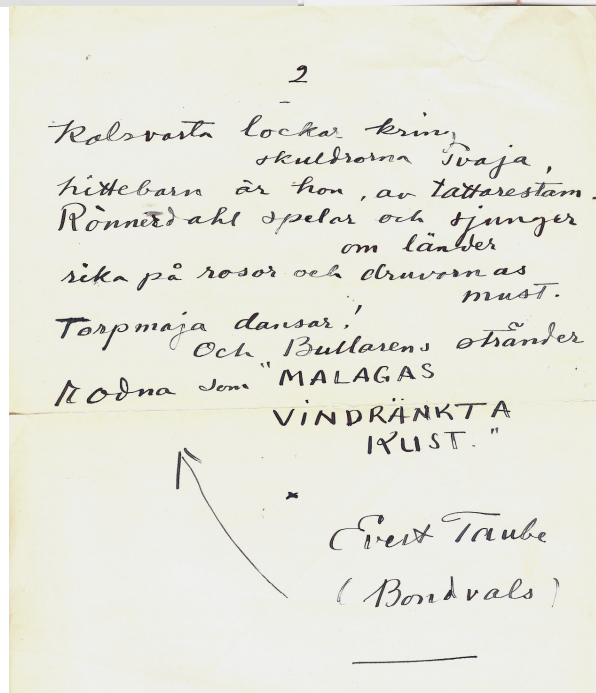
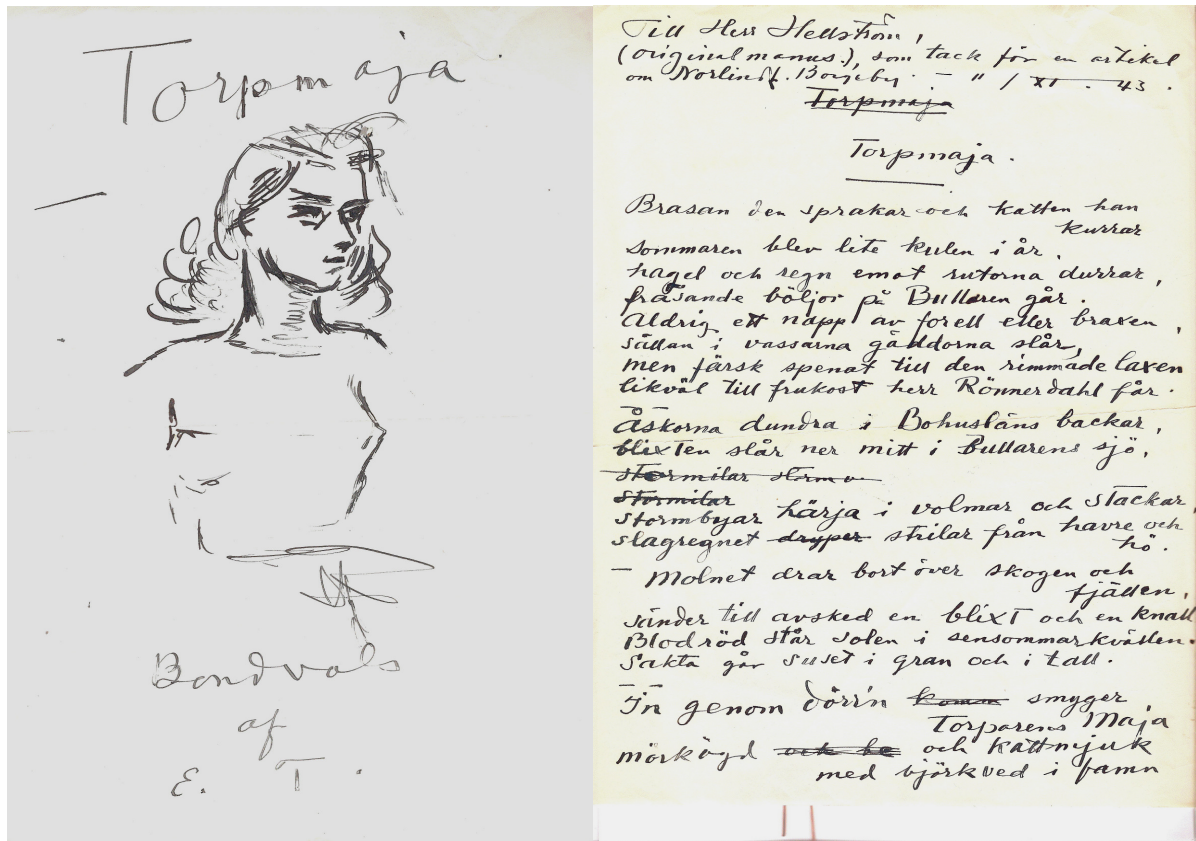
Tillåt mig att med dessa stämningar och bilder från vårt gemensamma götiska Sverige tacka Dig för Din frikostighet häromsistens!

Återigen närmar sig julen, då jag och barnen påminna oss julfarbrorn på Stortorget — din hemorts rätt därstädes föregicks ju av julklappsfröjd! Tack och God Jul!

Din tillg. Evert Taube

6. XII. 43

Originalmanus till Evert Taubes visa Torpmaja

Till Herr Hellström, (originalmanus), som tack för en artikel om Norlind & Borgeby 11/XI.43.

Gustaf Hellström får en idé

Några anteckningar kring snörmakare Lekholm¹

Av Bengt Tomson

Gustaf Hellströms roman om snörmakare Lekholm ger vissa faktiska upplysningar, som berör snörmakarens insats som frivillig i dansk-slesvigska kriget vid förra seklets mitt. En del av dessa förefaller att vara autentiska, och det synes sannolikt, att Hellström hämtat dem från någon historik om kriget. Ett jämförande studium av romanen och Birger Schöldströms biografiska verk »Svenskarne under Dannebrogen 1848-1850» ger den tveksamme klart besked. Det visar att romanförfattaren från personhistorikern hämtat vissa sakuppgifter, som skänker lokal- och tidsfärg åt hans romantiserade framställning. Att Hellström på detta sätt utnyttjat sin källa torde icke överraska någon. Det endast utgör ett exempel på skönlitterära författares sedvanliga arbetsmetod. Som här skall visas, har Hellström emellertid till sin roman också hämtat material av annan karaktär från Schöldström. En analys av hans sätt att bruka detta erbjuder ett ganska ovanligt tillfälle att iakttaga, hur en skönlitterär författare kan ge sitt stoff helt nya aspekter, när han fogar in det i sitt verk. Ur den synpunkten kan en redovisning av parallellerna mellan de båda auktorerna vara motiverad.

I romanen om snörmakaren presenteras de troféer, som han fört med sig till hemlandet, och med vilka han söker bestyrka uppgifterna om sina hjältedater i Danmark (Hellström, s. 34ff.).² Först nämnes »en av allt att döma ärligt buren och sliten dansk soldatuniform av mörkgrön vadmal med röd krage och vita knappar». Uppgifterna om uniformens utseende överensstämmer med vad frivillige furiren E. G. Karlsten enligt Schöldström i brev meddelar sina föräldrar: »Jag skrifver detta iklädd den Danske Riffelbösseskytte Bataljonens uniform, af mörkgrönt vallmar med röd krage och hvita knappar, den jag i går utfick från förrådet».³

Isolerad gör denna överensstämmelse inte Hellström till gäldenär hos Schöldström. Den bör ses i sammanhang med andra och mer betydande paralleller mellan romanen och personhistoriken. Enligt Hellström bevarar snörmakaren som minne från krigsåren i Danmark också ett intyg, »vilket doktor Holmes [Hellströms alter ego] som barn stavat sig igenom så otaliga gånger, att han ännu mindes det som en utanläxa»:

---

¹ Uppsatsen publicerades ursprungligen i boken *Studier tillägnade Henry Olsson 18/4 1956*.

² Vid källhänvisningarna avses, då intet annat anges, med Hellström, Gustaf Hellström, *Snörmakare Lekholm får en idé* (1927) och med Schöldström, Birger Schöldström, *Svenskarne under Dannebrogen 1848-1850* (1903).

³ Birger Schöldström, *Tillägg till Svenskarne under Dannebrogen 1848-1850*, s. 10.

Ifølge Anbefalingen af 9. August d. a. demitteres hermed svensk Frivillig PEHR ANDERS LEKHOLM, menig ved 5 Linie Bataillons 1 Compagnie, fra sin Tjeneste ved Bataillon.

Det er Bataillon en kjaer Pligt ved denne Lejlighed at bemaerke; at ovennevnte Menig i den Tid han har tjent i den danske Armée ligesaavel har udmaerket sig ved Mod og Udholdenhed under Felittogets Farer og Besvaerligheder som exemplarisk god Opførsel baade i og udenfor Tjenesten.

Qvarter Kjaersgaard d.19 August 1849

Helgesen.

Major,

p. t. Commandeur for 5 Liniebataillon. (Hellström, s. 34 f.)

Detta intyg överensstämmer nästan verbalt med det tjänstgöringsbetyg verklig-
hetens major Helgesen enligt Schöldström utfärdat till frivillige Andreas Gott-
lieb Schosty, menig i 5:e danska linjebataljonen:

Ifølge Anbefalingen af 9 August d. A. demitteres hermed svensk Frivillig Andreas Gottlieb Schosty, Menig ved 5 Linie Bataillons 1 Compagnie, fra sin Tjeneste ved Bataillon.

Det er Bataillon en kjær Pligt ved denne Leilighed at bemærke: at ovennevnte Menig i den Tid han har tjent i den danske Armée ligesaavel har udmærket sig ved Mod og Udholdenhed under Felittogets Farer og Besværligheder som ved exemplarisk god Opførsel baade i og udenfor Tjene-
sten.

Qvarter Kjærsgaard d. 19 August 1849.

Helgesen.

Major,

p.t. Commandeur for 5 Linie Bataillon (Sigill.) (Schöldström, s. 72.)

Hellström följer, som framgår av citaten, sin förlaga mycket nära; de språkliga och ortografiska avvikelserna är som regel betydelselösa.

Utom sin uniform och intyget av major Helgesen

medförde Pehr Lekholm också urklipp ur en dansk tidning, skildrande slaget vid Kolding. I detta urklipp omnämndes, hurusom den bataljon, som beordrats att gå i spetsen vid stadens stormning i första ögonblicket ryggat tillbaka för det intensiva kulregn, varmed tyskarna från taken, husfönstren och gatumynningarna mottogo de framryckande. I denna kritiska situation ilade emellertid en av bataljonens högre officerare, major Schindel, fram i täten, omgiven av kapten Rothe, löjtnant Göerfeldt, korpral Larsen, lands-soldaterna Lars Larsen och Hans Nielsen-Vade jämte de svenska frivilliga Berglund, Pousette och Lekholm, namn, vilka d:r Holmes bevarade i sitt minne lika outplånligt som Sverges konungalängd. Schindel själv föll med

brösten genomborrat av de tyska kulorna och av de övriga sårades flera. Men deras mod elektriserade hela stormkolonnen, som nu under hurrarop störtade fram till seger. (Hellström, s. 35.)

Hellströms framställning går här tillbaka på Schöldströms referat av ett avsnitt i dansken Otto Vaupells populärhistoriska arbete om kriget 1848-50.⁴ I detta

skildrar i lifliga drag Otto Vaupell slaget vid Kolding; huru den bataljon, som beordrats att gå i spetsen vid stadens stormande, i första ögonblicken ryggade tillbaka för det förfärliga kulregn, hvarmed tyskarna från taken, husfönstren och gatumynningarna mottogo de framryckande. Då ilade en af bataljonens högre officerare, major Schindel, fram i têtén, omgifven af kapten Rothe, löjtnant Glöerfeldt, korporal Larsen, landsoldaterna Lars Larsen och Hans Nielsen Vade jämte de svenska frivilliga Magnus Berglund, *Victor Pausette* och Hellström [sic!] samt de danska Fridman och Frans Grönlund. Schindel själf och Grönlund föllo med brösten genomborrade af de tyska kulorna, och af de öfriga sårades flera, men deras mod elektriserade hela stormkolonnen, som nu under hurrarop störtade fram till seger. (Schöldström, s. 58.)

I romanen står, som framgår av citaten, i stället för förlagans Hellström namnet Lekholm. Namnbytet är inte överraskande i krönikan om släkten Lekholm, som – även om den är fiktiv – fått så många drag av Gustaf Hellströms egen släkt. – Hellströms namne i Schöldströms notis kan antagas ha stimulerat romanförfattarens intresse för personhistoriken.

Ur kuriositetssynpunkt förtjänar det också att antecknas, att den scen Hellström här lånat från Schöldström i dennes källa har illustrerats av den danske tecknaren K. Hansen Reistrup.⁵ Möjligen har denna illustration givit drag åt det porträtt, som pryder omslaget till originalupplagan av Hellströms roman. Detta är osignerat men är sannolikt utfört av Eigil Schwab.⁶

Gustaf Hellström har emellertid hämtat ytterligare fakta om de svenska frivilliga i dansk-slesvigska kriget ur Schöldströms bok. Hans snörmakare hade ännu ett antal troféer i sin samling:

---

⁴ Otto Vaupell, *Kampen for Sønderjylland 1848-50*, D. 2 (1866), s. 153.

⁵ Otto Vaupell, *Kampen for Sønderjylland 1848-50*, D. 1 (1888), s. 132/33. Teckningen är av konstnären daterad 1888 och torde vara utförd för denna upplaga av Vaupells arbete. Den är senare reproducerad också i Vaupells skrift *Krigsaarene 1848-50. Et Mindesskrift til 50 Aars Jubilæet* (1898), s. 30.

⁶ Enligt uppgift av fil. kand. Åke Runnquist, Bonniers förlag.

»Affären vid Kolding» då major Schindel ilar fram i spetsen för bland andra de svenska frivilliga Berglund, Pousette och Lekholm. Deras mod »elektriserade hela stormkolonnen, som nu under hurrarop störtade fram till seger». Gustaf Hellström har lånat denna scen i romanen om snörmakare Lekholm från Birger Schöldström. I dennes källa, ett populärhistoriskt arbete av Otto Vaupell, återfiner man ovanstående illustration till episoden.

dannebrogstecknet i silver; en tacksägelseadress, vackert utstyrd och inlagd i kartong samt undertecknad av närmare 50 000 män från alla nejder i Danmark; en i silver präglad medalj, vars ena sida visade en bild av Heimdal, som i sin lur kallade till strid, under det att dess baksida pryddes av ett vikingaskepp med två krigare och inskriften: ”Og Bören blæser dennem ind for Danmark.” Med medaljen följde en skrivelse, i vilken Danmark bragte Pehr Lekholm sitt tack, icke blott för hans personliga bistånd, utan också för den insats han gjort ”för den första folkliga skandinaviska sammanhållningen i farans stund”. (Hellström, s. 35 f.)

Också till dessa faktiska upplysningar om snörmakarens trofésamling från frivilligåren har Schöldström fått bidra:

Då efter vapenstilleståndet 1849 de frivilliga, med några få undantag, utträdde ur den danska hären, mottogo de en tacksägelseadress, underskrifven af 44 049 män från alla näjder af Danmark. Adressen, vackert utstyrd och inlagd i kartong, tillställdes en hvar af de frivilliga samt de fallnas anhöriga. År 1850 präglades en minnesmedalj till hågkomst af de frivilligas hjälp. På ena sidan visar denna en bild af Heimdal, som med sin lur kallar till strid [...] På baksidan ses ett vikingaskepp med två krigare och inskriften: ”Og Bören blæser dennem ind for Danmark”. Till hvar och en af de frivilliga sändes i slutet af det nämnda året denna medalj i silfver tillika med en skrivelse, som bragte dem Danmarks tack icke blott för deras personliga bistånd, utan ock för det första vittnesbördet om en folklig nordisk sammanhållning i farans stund. (Schöldström, s. VII.)

Till slut skall noteras ett »lån» från Schöldström, vilket är av annan karaktär än de, som här tidigare anförts. Hellström skildrar hur snörmakaren, då stadens rådhus skall invigas i närvaro av konungen och två av hans söner, iförd sin gamla frivilliguniform och utstyrd med dekorationer, träder fram i kretsen av officiell representation framför stationshuset för att hälsa sin konung:

Det var då det märkliga hände ...

Hans majestät fick se snörmakaren, som i stel givakt och med högra handen reglementsenligt på mösskärmen hälsade sin konung alldeles nedanför stationstrappan.

Konungen stannade.

– Vad är du för en, frågade han. Vid vilket regemente har du tjänat?

– Ers kungliga majestät, konung och herre, svarade snörmakaren, den uniform jag bär är det danska infanteriets och jag har tjänat som menig

man vid femte linjebataljonens första kompani i första slesvigiska kriget anno 48 och 49. Jag har kommit för att hälsa min konung och herre.

– Det tackar jag dig för. Vad har du varit till yrket? frågade konungen.

– Jag är borgare i staden, har varit snörmakaremästare och levererat snören och regarn till Ers majestäts kungliga artilleriregemente här i staden.

Nu slog konungen välvilligt den gamle veteranen på axeln och tillkallade sina söner Gustav och Carl. Samtidigt fingrade han på snörmakarens Dannebrogskors.

– Gustav, du, sade han, halvt vänd till Sveriges kronprins, här har du en gammal svensk hedersman, som har en dekoration, som ingen av oss har och väl ej heller någonsin har utsikt att få bära.

– Vi har ej sådana tider, pappa, svarade kronprinsen.

– Nej, det har vi icke, genmälde konungen, och bevara oss Gud därifrån. Men ändå så fägnar det mig alltid högeligen när jag ser någon bära denna vackra medalj. Vad heter du och vad fick du den för?

– Ers majestät, mitt namn är Pehr Anders Lekholm och jag fick medaljen för visad tapperhet i affären vid Kolding.

De båda prinsarna skakade hjärtligt hand med hjälten, konungen slog honom åter på axeln och samtidigt, som om han med detta slag dubbat honom till riddare, vände han sig till en av sina adjutanter och sade:

– Lekholm ska ha den svenska medaljen i silver för tapperhet i fält. Det är inte för tidigt. Åter igen såg han leende på den lille rakryggade åldringen och mönstrade, enligt platstidningens redogörelse för händelsen dagen efter, länge hans ännu livliga drag. (Hellström, s. 139 f.)

En av de svenska frivilliga i dansk-slesvigiska kriget har enligt en anekdot upplevt en liknande händelse. Den lär ha inträffat i Falkenberg, och meddelas enligt Schöldström i *Göteborgs-Posten* – om inte ortens »platstidning» så tydligen en tidning med intresse för lokala notiser.⁷ Sommaren 1886 skulle Mellersta Hallands järnväg invigas i närvaro av konung Oscar samt prinsarna Oscar och Eugen. Vid det celebra tillfället var också förre frivillige sergeanten i danska armén Peter Lindvall närvarande. Schöldström berättar efter *Göteborgs-Posten* om händelsen i Falkenberg:

---

⁷ *Göteborgs-Posten* rapporterade från konungens Hallandsresa genom sin utsände medarbetare den 10, 24 och 27 september 1886. Denne har emellertid inte något anmärkningsvärt att berätta från Falkenbergs station. Inte heller i den egentliga platstidningen, *Falkenbergs Tidning*, har anekdotens händelse satt spår efter sig i referatet från kungabesöket i staden. Historien bär prägeln av att höra till den flora av anekdoter utan större sanningshalt, som brukar få illustrera kungliga personers umgänge med folket. Sannolikt har den återgivits i *Göteborgs-Posten* någon tid efter kungabesöket i Halland.

På Falkenbergs perrong kom konung Oscar att observera en gammal rikt dekorerad gråhårsman, som stod där afsides.

”Hvad är du för en? Vid hvilket regemente har du tjänat?” frågade konungen den gamle.

”Stadsfiskal här i staden, ers majestät”, svarade gubben; ”tjänat vid Kronprinsens husarer.”

”Kronprinsens husarer”, sade konungen förvånad, ”vid dem har du omöjligan kunnat få den där medaljen!” Konungen pekade härvid på svenska medaljen för tapperhet i fält, som med sin vackra lagerkrans prydde, jämte flere andra dekorationer, den gamle stadsfiskalens bröst.

”Nej, ers majestät”, svarade denne; ”jag var till fots då, som kommandersergeant vid tredje danska förstärkningsbataljonen i slaget vid Fredericia, där jag mycket illa sårades.”

Konungen slog välvilligt veteranen på axeln och ropade på sina söner Oscar och Eugen.

”Oscar du”, sade konungen till sin andra son, ”här har du en gammal svensk man, som har en dekoration, som ingen af oss har och väl ej håller lärar någonsin ha utsikt att få.”

”Vi ha ej sådana tider, pappa”, svarade prinsen.

”Nej, det ha vi icke, och bevare oss Gud ifrån dem”, sade konungen; ”men ändå så alltid fögnas det mig högeligen, när jag ser någon bära denna vackra medalj.”

Prinsarna skakade hjärtligt hand med Fredericiahjälten, och konungen slog honom ånyo på axeln, under det han leende såg på den reslige åldringen och mönstrade hans ännu lifliga drag. (Schöldström, s. 48 f.)

Dessa citat ur Schöldströms och Hellströms arbeten visar, att Hellström noggrant hade excerperat sin källa, när han gav snörmakaren-frivilligkämpen litterär gestalt. Romanens tillkomsthistoria är ännu ej tillräckligt klarlagd, för att man med visshet skall kunna uttala sig om när detta skett. Vissa fakta talar emellertid för att motivet utformats antingen under åren närmast efter det att Schöldströms arbete utkom (1903) eller omedelbart innan romanen var fullbordad.

Hellström har själv i flera sammanhang omvittnat, att han under lång tid burit romanens motivkretsar inom sig, innan de fick sin slutgiltiga utformning.⁸ Vissa drag hos snörmakaren finns för övrigt tecknade i novellen »Skarpskytten», publicerad redan 1908.⁹ Dess huvudperson är snörmakare och skarpskytt. Snörmakaremotivet har alltså sina rötter i Hellströms tidigaste författarskap. Skarpskyttnovellen hör såväl motiviskt som idémässigt samman med ett

---

⁸ Se t. ex. uppsatsen ”Lekholm och verkligheten” i minnesboken *Personligt*, s. 44 ff.

⁹ Novellen publicerades i *Den svenska familjebok* den 16 april 1908. Om denna novell och dess förhållande till Snörmakare Lekholm får en idé se Bengt Tomson, ”Skarpskytten”, *BLM* 1954, s. 635 ff.

flertal Hellströmnoveller från åren 1905-08, och bland dessa skulle mycket väl en novell om snörmakaren-frivilligkämpen kunna rymmas. Hypotesen, att en sådan novell skulle föreligga, får emellertid ej tagas alltför allvarligt. Flera skäl, som här skall redovisas, gör mig benägen att betrakta novellens existens som endast teoretiskt möjlig.

Som jag i min tidigare anförda uppsats visat, måste Hellström, när han koncipierade sin roman, ha letat fram novellen »Skarpskytten» ur sina gömmor. Överensstämmelserna mellan de båda texterna är så stora, att de motiverar ett kategoriskt påstående i denna riktning. Att Hellström haft novellen under sina ögon tiden närmast innan romanen kom ut får anses fastslaget. I veckotidningen *Den svenska familjebrevjournalen* publicerades nämligen samma år som »Skarpskytten» ytterligare en Hellströmnovell, »Alice».¹⁰ Denna offentliggjordes på nytt den 24 juli 1927, några månader innan romanen låg på bokhandelsdiskarna.¹¹ Det förefaller mig ytterst sannolikt, att Hellström funnit denna andra novell samtidigt som han sökt efter skarpskyttnovellen för att bruka den i romanen. Att detta skett någon gång i början av 1927 är ett antagande, som får stöd i tidpunkten för omtryckningen av novellen »Alice».

Det finns andra fakta, som också talar för att Hellström vid denna tid slutgiltigt utformade snörmakaremotivet. Han har i mars 1927 tagit del av de verifikationer, som åren 1853 och 1863 insändes från landets regementen till krigskollegium för revision.¹² Sannolikt får Hellströms intresse för dessa handlingar sin förklaring i hans behov av att kontrollera, huruvida novellen »Skarpskyttens» uppgifter om snörmakarens leveranser till olika regementen kunde brukas i romanen. I denna gäller leveranserna uppenbarligen Wendes artilleriregemente i Kristianstad, medan novellens snörmakare är leverantör åt Stockholmsregementen. Hellström måste ha avsett att undersöka, om snörmakaren i Kristianstad gjort affärer med regementet i staden.¹³

---

¹⁰ *Den svenska familjebrevjournalen* nr 5, 1908.

¹¹ *Bonniers veckotidning* den 24 juli 1927. Romanen utkom i november 1927. Enligt uppgift som lämnats mig av fil. kand. Åke Runnquist, Bonniers förlag, skrevs kontraktet mellan Hellström och hans förläggare den 12 oktober 1927. Tryckningen av romanen påbörjades den 17 oktober och det tekniska arbetet var slutfört den 12 november. Ytterligare data om romanen har ej kunnat lämnas, då Hellströms korrespondens med förlaget icke är tillgänglig för forskningen. De här redovisade tidsuppgifterna motsäger emellertid inte min här nedan framförda teori, att romanen fått sin slutgiltiga utformning under första halvåret 1927. Av allt att döma har manuskriptet lämnats till förlaget kring månadsskiftet augusti-september.

¹² I Krigsarkivets ämbetsarkiv bevaras Hellströms lånerekvisition, daterad 5 mars 1927. Rekvisitionen, Krigskoll. Verifikationer 1853 och 1863, är emellertid ofullständig. I varje fall är handlingarna numera icke katalogiserade under denna rubrik. Rekvisitionen torde dock avse Verifikationer till Krigskollegiets och Arméförvaltningens huvudböcker.

¹³ Detta för en romanförfattare förvånansvärt rigorösa krav på verklighetstrohet var ej främmande för Hellström. Jfr nedan s. 17, noten. Hellström har själv omvittnat, att han företagit efterforskningar på Krigsarkivet för att undersöka om snörmakaren i Kristianstad verkligen levererat snörmakeriarbeten till regementet (*Personligt*, s.47). Han ger emellertid inga upplysningar om tidpunkten för dessa forskningar.

Ytterligare tecken tyder på att Hellström vid denna tid sökt material till sin framställning i romanen. I mars 1927 har han sålunda från Kungliga biblioteket lånat National-Ekonomiska Föreningens förhandlingar 1-4, 1878-81.¹⁴ Årgången för 1879 innehåller bl. a. ett föredrag av nationalekonomen V. Arnberg, betitlat »Den ekonomiska ställningen».¹⁵ I detta redogöres för bakgrunden till den ekonomiska krisen i Sverige under 1870-talet, och därvid fästes uppmärksamheten vid det fransk-tyska krigets följder på samma sätt som i Hellströms roman. Hellströms uppgifter om räntestegringen och de stora men misslyckade investeringarna i industriella företag återfinnes också i detta föredrag.¹⁶ Det har sannolikt fått ge stoff till notiserna i romanen om den finansiella miljön, vilken Hellström ställer som dyster bakgrund till snörmakarens ekonomiska débacle.

Dessa Hellströms forskningar i material av intresse för romanen om snörmakaren kan tolkas som indicier på att Hellström i början av romanens utgivningsår var i färd med att ge snörmakaregestalten en definitiv utformning.

Redan den 20 januari 1927 har Gustaf Hellström från Kungliga biblioteket lånat Birger Schöldströms *Svenskarne under Dannebrogen 1848-1850*. Det är sannolikt, att han gjort det i syfte att också ur den hämta stoff till sin roman.¹⁷ Ytterligare stöd för detta antagande får man, om man söker en förklaring till att Hellström gjort novellen »Skarpskyttens» snörmakare-skarpskytt också till frivillig i dansk-slesvigiska kriget. I och för sig vore det visserligen förklarligt, om Hellström associerat från skarpskytterörelsen till frivilligrörelsen utan något annat incitament än skarpskyttmotivet i novellen. De båda rörelserna ligger ju varandra nära i tiden och har samma politiska bakgrund.¹⁸ Det var också ganska vanligt att man var engagerad i dem båda.¹⁹ Det kan emellertid anföras en speciell förklaring till att Hellströms intresse vid denna tid inriktats på fri-

---

¹⁴ Enligt Kungliga bibliotekets lånejournal 1927, s. 142, har G. Hellström den 2 mars lånat denna volym. Att denne Hellström, som av bibliotekets tjänsteman bokförts för lånet, är identisk med Gustaf Hellström, visar namnteckningen i besöksjournalen samma dag. På samma sätt har de nedan anförda boklånen från Kungliga biblioteket kontrollerats.

¹⁵ *National-Ekonomiska Föreningens förhandlingar år 1879*. 2, s. 3 ff.

¹⁶ *Ib.* ss. 3 och 6. Hellström, s. 129 f.

¹⁷ Lånet är registrerat i Kungliga bibliotekets lånejournal 1927, s. 379. I journalen antecknas lånen i bokstavsordning efter författarnamnet eller boktiteln. Hellströms lån, rubricerat *Skrifter och handlingar utg. gn. sv. Autografsällskapet 6. (Schöldström)*, har emellertid felaktigt kommit att föras under bokstaven R.

¹⁸ Om sambandet mellan skarpskytterörelsens bildande och de liberala och nationella frihetsrörelserna i Europa vid förra seklets mitt se Nils F. Holm, »Den svenska skarpskytterörelsens historia», *Historisk tidskrift*, 1954 s. 188 ff., jämte där anförd litteratur. – För sammanställningen av skandinavismen med frihetsrörelserna i Europa hänvisas till Bernhard Tarschys, *Talis Qualis* (1949), s. 301 ff., samt dennes uppsats »Skandinavismen», *Historiska bilder*, D. 3 (1955), s. 262 ff., där också utförliga litteraturhänvisningar lämnas.

¹⁹ Ett slående exempel härpå erbjuder den liberala publicisten August Sohlman. Om dennes ställning i frivillig- och skarpskytterörelsen se Josef Ramling, *Bilder ur Stockholms Stads Frivilliga Skarpskytteförenings och 1:a kompaniets historia*, s. 140 ff.

villigrörelsen och Birger Schöldström. Utom Schöldströms arbete lånade Hellström från Kungliga biblioteket i januari 1927 också Sommeliuss' *Samlade dikter* samt Cecilia Bååth-Holmbergs *Frihetens sångarätt*.²⁰ Man kan ha anledning att söka ett motiv till dessa lån. I Hellströms bibliotek fanns vid hans död ett exemplar av Olle Holmbergs essäsamling *Litterärt*, med Gustaf Hellströms namnteckning samt en notis om att det inköpts i Norrköping 1925. I boken ingår en essä om skalden och löjtnanten Beppo Sommeliuss, vilken stupade som frivillig i dansk-slesvigska kriget 1848.²¹ Olle Holmberg ger i notapparaten en hänvisning till litteratur om skalden: Eichhorns levnadsteckning i *Samlade skrifter*, Bååth-Holmbergs *Frihetens sångarätt*, Schöldströms *Svenskarne under Dannebrogen 1848-1850* jämte ytterligare några arbeten. Det råder knappast något tvivel om att Olle Holmbergs litteraturhänvisningar givit Hellström uppslaget till boklånen på Kungliga biblioteket.

Skäl kan anföras, som talar för att Holmbergs essä påverkat Hellström, då han slutgiltigt utformade snörmakaremotivet. Det är emellertid vanskligt att avgöra i vilken grad uppsatsen influerat romanförfattaren. Hellströms boklån från Kungliga biblioteket i samband med koncipieringen av romanen ger stöd åt hypotesen, att Hellström av essän fått idén att göra sin novells snörmakarskarpskytt till frivillig i dansk-slesvigska kriget, även om associationen skarp-skytt-frivillig, som jag framhållit, icke behöver en sådan impuls. Man kan därtill utgå från att Hellström med särskilt intresse tagit del av Holmbergs essä. Hans boklån gör detta antagande rimligt. Accepterar man min hypotes om ett yttre samband mellan snörmakaren-frivilligkämpen och Holmbergs uppsats, ger detta jämte Hellströms dokumenterade intresse för essän stöd åt en teori om även ett inre samband.

Enligt Olle Holmberg skulle Beppo Sommeliuss' rasande krigsdikter ställa liksom ett moraliskt krav på diktarens liv: »Också som skald blev Beppo Sommeliuss berömd på sin död. Hänsynslösheten och desperationens laissez-aller i hans poesi behövde liksom ett reallt intyg om att vara äkta, och bravuren i hans pose har gjort bättre effekt för eftervärlden med ackompanjemanget av en visslande kula.»²² Relationen mellan det diktade hjältemodet och det verkliga är accentuerad i Holmbergs teckning av Sommeliuss' psykologiska situation. Den är väsentlig också för Hellströms skildring av snörmakaren. Denna överensstämmelse förefaller att icke bero på en slump. Olikheter mellan Sommeliuss' och snörmakarens livsöden är visserligen uppenbara. Hellströms gestaltning av relationen mellan det diktade och det verkliga hjältemodet är en inversion av förhållandet dikt-verklighet i Olle Holmbergs tolkning av Beppo Sommeliuss. Sommeliuss' dikt föregår hans hjältedater. Enligt Holmberg är hans insats i dansk krigstjänst en manifestation av att han med sin dikt menade allvar. Opinionsen i snörmakarens hemstad kräver av snörmakaren en mani-

²⁰ Kungliga bibliotekets lånejournal, 1927, s. 30 och 402.

²¹ Olle Holmberg, *Litterärt*, s. 271 ff.

²² *Ib.*, s. 188.

festation av det hjältemod han säger sig ha visat vid fronten i Danmark. Därigenom drives han att åt sig dikta en illusorisk hjältegloria. Det krav på handling, som dikten enligt Holmberg ställer på Sommelius, blir i Hellströms version det krav som livet ställer på dikten. Hos Hellström får illusionsproblemet samma komiska och något förlöjligande belysning, som i hans tidigare noveller kring detta tema.²³ Som Olle Holmberg ställer problemet får det en tragisk, patetisk anstrykning. I båda fallen är det dock förhållandet mellan illusion och verklighet, som är aktuellt.

Det är med en viss tvekan jag framför denna hypotes om ett inre samband mellan Hellströms gestaltning av snörmakaren-frivilligkämpen och Olle Holmbergs essä. Däremot kan med relativt stor säkerhet hävdas, att Hellström av Holmbergs litteraturförteckning fått sin uppmärksamhet riktad på Schöldströms arbete om dansk-slesvigiska kriget vid en i romanens tillkomsthistoria viktig tidpunkt. Hellström hade, som jag visat, Holmbergs essäsamling i sin ägo sedan 1925. Någon gång mellan detta år och hösten 1927 bör Hellström ha excerperat Schöldströms bok. Med stöd av min tidigare framställning vågar jag antagandet, att det skett i samband med Hellströms lån av boken från Kungliga biblioteket så sent som i januari 1927, omkring sex månader innan manuskriptet inlämnades till förlaget.

De uppgifter, som Hellström för sin roman hämtat hos Schöldström, är som framgått av min redovisning av olika karaktär. Det finns i romanen en rad faktiska uppgifter, som berör det dansk-slesvigiska kriget, och som leder sitt ursprung till Schöldströms arbete. Hellström har med stöd av Schöldström både kunnat meddela korrekta fakta om de yttre detaljerna och ge tidsfärg åt sin framställning. Detta gäller uppgifterna om uniformens utseende, minnesmedaljen, adressen, skrivelsen, i vilken Danmark bragte de frivilliga sitt tack, samt major Helgesens intyg. När Hellström i anslutning till Schöldström skildrar stormningen av Kolding, har han lyckats ge sin framställning lokal-kolorit. Dessa Hellströms citat från Schöldström har emellertid mindre intresse. Många exempel på ett likartat sätt att bruka källor kan anföras från såväl svenska som utländska romanförfattare.

Med anekdoten om snörmakaren och kungen förhåller det sig, som här tidigare antytts, annorlunda. Då Hellström för sin roman utnyttjar Schöldströms notis om händelsen på Falkenberg station, kan detta icke sägas vara betingat av hans behov av sakliga uppgifter och tidsfärg. Det ligger väl snarare så till, att Hellström, när han hämtade sådana hos Schöldström, fann notisen och bedömde materialet som litterärt brukbart. Man bör emellertid icke nöja sig med att fastställa Hellströms beroende av sin källa, utan även söka fixera, i vad mån

---

²³ I den här tidigare anförda uppsatsen, "Skarpskytten", *BLM* 1954, s. 635 ff., lämnas en redovisning av ett flertal Hellström-noveller kring illusionsproblemet.

romanförfattaren självständigt utnyttjat det stoff han här hämtat från Schöldström.

Först kan konstateras, att de båda författarna meddelar vissa samstämmiga faktiska upplysningar om händelsen. Båda texterna noterar sålunda, att scenen är en järnvägsstation i en småstad. De agerande är en rikt dekorerad frivillig från dansk-slesvigiska kriget samt Sveriges konung och två av hans söner, hos Schöldström Oscar och Eugen, hos Hellström Gustav och Carl.²⁴ Dialogen, som utspinner sig mellan dramats personer, är i stort sett verbalt densamma i båda texterna. Så långt står Hellström i skuld till Schöldström.

Avvikelserna mellan de båda texterna bör ses mot bakgrunden av att författarna haft skilda utgångspunkter. Schöldströms avsikt har varit att meddela dessa fakta sakligt korrekt, på samma sätt som han presenterar bokens övriga notiser om de svenska frivilliga. Ett citat ur ingressen till anekdoten är belysande: »Lindvall var en i allo ärans man, vittnade ortens tidningar vid hans bortgång. Från invigningen af Mellersta Hallands järnväg sommaren 1886 berättas i *Göteborgs-Posten* följande lilla episod.» (Schöldström, s. 48.) Så följer referatet av tidningsnotisen, som endast ger en ytterst torftig miljöbeskrivning: »På Falkenbergs perrong kom konung Oscar att observera en gammal rikt dekorerad gråhårsman, som stod afsides.»

Hellström gör notisen till en integrerande del av sin roman. Detta får som följd att anekdoten, frodigt berättad, i romanen kommer att fungera på helt andra plan än hos Schöldström. Hellström målar en levande bild av svensk småstadsstämning inför kungabesöket:

Stationshuset var prytt med kungens krönte namnchiffer och behängt med långa granrisgirlander. Alléer av flaggor hade rests längs huvudgatorna. Inne på perrongen väntade länets hövding i spetsen för landsstaten, hovrättspresidenten följd av hovrättsstaten, regementschefen med officerskåren. Utanför paraderade ett batteri med förspända kanoner, längre

---

²⁴ Enligt *Göteborgs-Posten* deltog i invigningshögtidligheterna i Halland konungen, kronprinsen samt prinsarna Oscar och Eugen. Hos Hellström har prinsarna Oscar och Eugen alltså avförts från scenen, där kungahuset i stället får representeras av kungen samt kronprins Gustav och prins Carl. Detta kan hänga samman med Hellströms här tidigare påvisade ambition att anpassa stoffet efter de lokala förhållandena i romanen, *Kristianstadsmiljön*. I samband med invigningen av den nya frimurarlogen besökte nämligen kung Oscar tillsammans med kronprins Gustav och prins Carl Kristianstad 1884. Uppgifter om kungabesöket lämnas i *Nyaste Kristianstadsbladet* den 6 september 1884. Nästa kungabesök i Kristianstad ägde rum i oktober 1897. *Kristianstads Läns Tidning* erinrar i en ledare den 2 oktober detta år om besöket 1884. År 1897 besökte konungen ensam staden. Det är mycket sannolikt att Hellström, som 1897 gick i gymnasiet vid stadens läroverk, befann sig bland den paraderande skolungdomen och för sin miljöskildring i romanen bygger på minnesstoff. Att han ändrat den kungliga representationen till att överensstämma med Kristianstadsbesöket 1884, tyder emellertid på att han bedrivit källforskning. Möjligheten finns då, att han av ledaren i Kristianstads läns tidning 1897 fått uppmärksamheten riktad på kungabesöket 1884.

bort bildade elementarskolans lärjungar samt flick- och folkskolornas elever häck och ännu längre bort mot Stora Torget fylkade sig stadens invånare i mångdubbla led.

Till och med vädrets makter visste att anlägga värdiga drag:

Det var en strålande höstdag, ett *kungaväder* med sol, *majestätisk* kyla och en vind lagom att fånga flaggdukarna och breda ut deras kors till hälsning åt de höga gästerna. (Hellström, s. 137. Kurs. här.)

Den figur Hellström placerar i denna bild av välpolerad, uppsträckt och inrättad officiell representation är en helt annan än tidningsnotisens korrekta stadsfiskal, »en gammal rikt dekorerad gråhårsman». Hellströms snörmakare erinrar snarare om en festligt utstyrd oscarisk operettfigur:

Han var iförd uniformen från slesvigska kriget – den som brukade hänga i skåpet i förmaket – på bröstet bar han fyra medaljer, han hade vita vantar på händerna och den silvervita knävelbåren stod styv av vax rakt ut i luften på båda sidor om det magra och skrynkliga ansiktet. Som om han varit en av stadens allra främsta honoratiores gick han mittemellan de rättningssraka häckarna av invånare, skolungdom och militär, mottagen av ett undertryckt fnitter. Synen var på samma gång så oväntad och bisarr att ingen, inte ens stadsfiskalen eller överpoliskonstapeln, kom sig för att hindra honom. (Hellström, s. 138.)

Då konungen »med sina två höga söner visade sig i dörren till perrongen» kulminerade stämningen:

Regementsmusiken spelade upp generalmarschen, batterichefen kommenderade skyldra gevär, salutkanonerna uppe från de gamla fästningsvallarna dundrade fram det första av sina tjugoen skott... (Hellström, s. 138.)

På denna punkt i framställningen för Hellström in dialogen mellan snörmakaren och konungen, och ordalydelsen är Schöldströms. Scenen framför stationshuset har hos Hellström mot bakgrunden av den seriösa inramning han ger den fått ett starkt understruket drag av komik.

Anekdoten fungerar i Hellströms version på ytterligare ett plan. Den kastar över det officiella kungamottagandet en ironiens belysning. Den förlöjligande tonen bryter igenom redan i den miljöskildring Hellström ger av uppådet före de kungligas ankomst. Uppräkningen av den officiella representationen med noggrant iakttagande av rangordningen har en stark biton av ironi, och det flaggprydda lokomotivet, som »kryper» in på den smyckade stationen i täten för

det kungliga extratåget, ger åt hela arrangemanget en prägel av naiv lek.²⁵ Kungens långa samtal med snörmakaren ställer honoratiores med lång näsa inför allt folket:

Först därefter värdigades hans majestät gå vidare och inspektera det till parad uppställda batteriet, medan snörmakaren, fortfarande i givakt fick mottaga gratulationer av konungens hela lysande följe. (Hellström, s. 140f.)

Hellström ger händelsen utanför stationshuset ännu en aspekt. För att belysa denna kräves en redovisning av hela frivilligmotivets viktiga funktion i romanen. Detta motiv ger nyckeln till snörmakarens naiva självhävdelse, manifesterad i hans utflykter till illusionens värld. Det är sannolikt icke en tillfällighet, att Hellström döpt honom till Lekholm. Med skrytsamma skildringar av sin insats som frivillig skapar snörmakaren ett hjälteideal, som han av sin skeptiska omgivning i hemstaden tvingas att söka leva upp till. Av hjälten i affären vid Kolding blir emellertid vid dessa löjliga andliga hävrörelser i hemstaden en stackars toffelhjälte i häftiga ordstrider med sin hustru. På det frontavsnittet blir Lekholm en hjälte blott i egna ögon. Frivilligkämpens farofyllda närstrider med de tyska soldaterna på det blodiga slagfältet vid Kolding motsvaras i hemstaden av visserligen våldsamma men för skarpskyttehjälten helt ofarliga bajonettanfall i den idylliska paviljongträdgården. »Fienden» står där under befäl av den fredlige gördelmakaren Olsson. Endast snörmakaren själv har svårt att skönja gränsen mellan denna simulaker och verklighetens strider på dansk botten. Snörmakaren uppträder också som mecenat för brodern Oscar. Tack vare hans ekonomiska stöd vinner denne inträde i den akademiska världen. Lekholm har emellertid svårt att skilja mellan betydelsen av sin egen insats och broderns. Han identifierar sig med de akademiska kretsarna och registrerar broderns framgångar som sina egna triumfer:

Tack vare den lille klene Oscar skulle han själv uppnå en social ställning, inga hjältedåd i världen kunnat erövra åt honom: han, snörmakaremästare Lekholm hade en bror som var student och som studerade vid universitetet... (Hellström, s. 86.)

---

²⁵ Skildringen av stationsscenen med dess starka biton av ironi har litterär tradition ända sedan Strindbergs *Det nya riket*. Jfr Örjan Lindbergers uppsats ”Järnvägarna i den svenska litteraturen” (*Ekonomisk revy*, Årg. 8 s. 109 f.). Strindbergs ton i skildringen av umgänget mellan monarkiens företrädare och undersåtarna har blivit mönsterbildande. Som jag här tidigare framhållit, torde Hellströms framställning i romanen bygga på minnesstoff, och det förlöjligande i skildringen är sannolikt ett uttryck också för gymnasisten Hellströms föraktfulla inställning till det undersåtliga fjäsket vid kungabesöket i Kristianstad 1897. Att hans inställning då var inspirerad av Strindberg kan förutsättas.

Verkligheten knäckte emellertid även denna bräcka, som snörmakaren sökte stöta i den mur av skepsis, som omgav honom. Hans offer för brodern ledde till hans ekonomiska ruin.

Det hårda livet har dock till slut en upprättelse i beredskap åt den för sin ära fåfängt kämpande snörmakaren. Här kommer den från Schöldström lånade scenen framför stationsbyggnaden i blickfältet. Vad år av möda ej kunnat åstadkomma, det sker som genom ett trollslag tack vare samtalet med konung-
en. Opinionsen i hemstaden har plötsligt vänt till snörmakarens förmån:

Stadens båda tidningar, såväl den konservativa som det förfärliga rabulistbladet voro i sin redogörelse för gårdagens evenemang ense om att konungens möte med »vår gamle vördade veteran och hjälte från svunna dagar» var det högtidligaste ögonblicket i denna med högtidligheter bräddade dag. (Hellström, s. 141 f.)

Hellströms attityd mot småstadens kungauppvaktnings är som vi sett starkt förlöjligande. Den upprättelse det nyckfulla livet till slut ger snörmakaren får därför hos Hellström en underton av ironi också mot livet. Därmed har scenen fått ytterligare en viktig funktion i romanen. Den ger uttryck åt romanförfattarens skeptiska livsinställning, blir avgörande för tolkningen av snörmakaregestalten.

Gustaf Hellström har alltså till väsentlig del hämtat den effektfulla stationsscenen i romanen om snörmakare Lekholm från Birger Schöldströms personhistorik om de svenska frivilliga i dansk-slesvigska kriget. Han följer till och med långa stycken sin förlaga verbalt. Och likväl är texterna icke identiska. Schöldström återger, som vi sett, anekdoten om kungens samtal med stadsfiskalen som en saklig upplysning bland de övriga personhistoriska meddelandena. Detta har fallit sig helt naturligt för krönikören. Hellström reagerar på annat sätt inför den komiska historien, som stimulerar hans författarfantasi. Han fogar in anekdoten i romanen och ger den därvid aspekter, som den självfallet inte har hos Schöldström. Dennes notis når i sitt nya sammanhang långt utanför anekdotens gränser. Gustaf Hellström har fått en idé av Birger Schöldströms notis. Men författaren Hellström har av det stoff personhistorikern skänkt honom skapat levande litteratur med nya och för romanen meningsfyllda funktioner.

Bengt Tomson

Om utrikeskorrespondentens yrke förr och nu

Av Rolf Gustavsson

Beträffande Gustaf Hellström som korrespondent finns redan goda analyser av Jan-Olof Olsson (Jolo), Sverker Oredsson och Per Rydén. Egentligen har jag inte mycket att tillägga. Kan bara uttrycka min professionella beundran och respekt för den oförtröttlige reportern, hans nyfikenhet, engagemang och framför allt klarsyn. Särskilt imponerande är artiklarna från Frankrike under första världskriget, Tyskland 1933 och Sovjetunionen 1937.

Det fanns ju andra reportrar/författare som inte förstod vad de mötte i Tyskland 1933 eller i Stalins Sovjet. Hellström tillhör den lilla krets av journalister/författare som genomskådade propagandan. Den främste i den kretsen av förutseende skriftställare är för mig Joseph Roth, som emigrerade till Paris. Där skrev han disciplinerat på förmiddagarna för att på eftermiddagarna målmedvetet dricka ihjäl sig.

Hellström hade uppenbarligen bra kontakter. Sir Robert Bruce Lockhart, en annan av mellankrigstidens märkliga legender, fd spion, diplomat och författare, uttrycker sin beundran för Hellström i boken *Mitt Europa* [se nedan, s. 23].

Kombinationen journalist/korrespondent och författare blir allt mer ovanlig. Essärapporeringen är en utrotningshotad hybrid. I dagens svenska media kommer jag bara på två tydliga exempel, Richard Swartz och Nathan Shachar. Jag skulle kunna lägga till Stig Fredrikson, som ju både skrivit insiktsfulla fackböcker och spelat en stor litteraturhistorisk roll, som kurir åt Alexander Solzjenitsin.

I den utgåva jag inhandlade antikvariskt av *I morgon är en skälm* hade en tidigare läsare lagt in ett tidningsurklipp på sidorna 54 och 55. Det var ett klipp daterat den 22.11.1952, förmodligen från *DN* där Hellström under rubriken "Fast anställd?" går i polemik med Anton Karlgren, som förklarat att Hellström egentligen aldrig var någon riktig världsreporter. En polemik som Jolo tar upp i sin analys. Hellström redovisar sina ekonomiska villkor och visar distans till anspråken på att ha varit världsreporter. Artikel slutar med en hänvisning till sidan 54 där han på raderna 9–18 beskriver sin syn på sig själv som utrikeskorrespondent. Där står det följande:

Jag saknade den nödvändigaste förutsättningen för det. Jag har inte det rätta sinnet för nyheter. De intresserar mig först när jag kan sätta in dom i ett större sammanhang. Och då är de inga nyheter längre. Så småningom blev de en plåga för mig. Man öppnade tidningarna varje morgon med en känsla av infantil negativism: Jag *vill* inte, jag *vill* inte! Man önskade att man varit i den legendariska stationsinspektorens kläder – han som under sin semester satt på en bänk på perrongen, såg tågen komma och gå och sa: Det ger jag fan; det ger jag fan!

Kort sagt, journalistiken öppnade sig som en födkrok för en vilsen intellektuell. Och som av en tillfällighet blev han utrikeskorrespondent, en mer aristokratisk form av kosmopolitiskt flanörliv. Jag känner igen det. Min journalistiska bana öppnades också av slumpen och jag drömde om att bli utrikeskorre, en slags naturlig förlängning av ett oansvarigt studentliv. Den livslånga studieresan med lönen som ett resestipendium.

Det leder mig över till skillnaderna för utrikeskorrespondenten, för 100 år sedan och idag. Om detta vet jag något eftersom jag varit i branschen sedan snart 40 år. Den stora skillnaden handlar om tekniken i nyhetsförmedlingen. Hellström skickade hem brev till läsekretsen. Ännu fram till för 30 år sedan fick läsaren/tittaren nöja sig med gamla nyheter. Med radio var det annorlunda. Arne Thorén kunde ringa hem och rapportera direkt från New York.

Själv var jag utrikeschef på Rapport 1975. Som korrespondenter verkade, förutom Arne Torén, Bo Järborg, Knut Stålberg, Ulf Gudmundsson, Göran Skånsberg, Lars-Gunnar Erlandsson, m.fl. Deras arbetsverktyg var film, vilket innebar flygfrakt, med omlastning i Köpenhamn och sedan framkallning och redigering i Stockholm. Det kunde gå en vecka mellan inspelning och ut-sändning. Undantag var exklusiva, dyra unilateraler över EBU.

På tidningarna fick utrikeskorrespondenterna ringa till telefonmottagningen och ofta bokstavera sina artiklar. I slutet på 1980-talet kom så den bärbara elektroniken, video och satelliterna. Direkt därefter: bärbara datorer. Mobiltelefoner osv. Resultatet har blivit att skillnaden mellan att vara ute på fältet och sitta hemma vid nyhetsdesken är allt mindre. Kraven att rapportera direkt, live, ökar dramatiskt. Pipa en gång i timmen.

Det är naturligtvis bra att nyheter är nya. Men det är bara en av många kvaliteter. Nyheter handlar inte bara om att berätta om events. Det handlar också om att förmedla förståelse. Hellström var en korrespondent som genom kontinuerliga kontakter och inläsning kunde tränga under ytan, ge sammanhang och därmed förståelse.

I dagens globalt integrerade värld öppnar sig här ett stort demokratiskt problem. I takt med att nyhetsförmedlingen reduceras till snabba snuttar om sensationer och katastrofer blir det allt mer ett privilegium för en liten elit att kunna hålla sig insiktsfullt välorienterad. Vi riskerar att drunkna i information men förlora orienteringen. Den stora utmaningen för en utrikeskorrespondent är att inte bara förmedla förståelse för vad som redan hänt utan dessutom ge vägledning och beredskap inför vad som är på väg att hända.

Rolf Gustavsson

En lunch på Den Gyldene Freden anno 1947

Ur Robert Bruce Lockhart, *Mitt Europa*

Den trevligaste episoden under mitt besök i Sverige var den lunch som min svenska förläggare gav för mig på Gyllene Freden i Stockholm. Denna restaurang, som en gång frekventerades av den svenska nationalskalden Bellman, är känd över hela världen. Den är belägen i den äldsta delen av Stockholm och ägs nu av Svenska akademien. Husets rymliga källarvalv är från medeltiden.

Vi var sexton vid bordet och maten och vinerna tävlade med vilken Parisrestaurang som helst. Jag var placerad mellan Gustav Möller, förlagsstyrelsens ordförande, och den kände svenske författaren Gustaf Hellström. Vård var förlagschefen Karl Olsson, och det gav mig ett styng i hjärtat att se honom, ty han var obotligt sjuk och hade kommit direkt från vilohemmet i och för denna lunch. Vi hade varit goda vänner i många år och han hade nedlagt ett utomordentligt arbete för spridningen av mina böcker i Sverige.

Både han och Gustav Möller ägnade England en varm hyllning för dess insats för att bevara världens frihet och uttryckte de vanliga fromma önskningarna om dess återhämtning. Jag svarade så gott jag kunde att allt säkert skulle gå bra och att ett land som under kriget hade visat en sådan tapperhet och motståndskraft, en sådan uppfinningsrikedom och improvisationsförmåga inte efter några så kallade fredsår skulle råka i förfall.

Jag var glad när talen var slut och jag kunde få prata med Gustaf Hellström, en man som jag alltid hade beundrat och tyckt om. Han var då sextiofem år och hade liksom Karl Olsson dåligt hjärta. Han måste följaktligen vara försiktig men ville inte avstå från spriten. »Jag hoppas alltid att det är snaps om jag kommer nånstans», sa han. »Jag avskyr cocktail.» Gustaf Hellström var en utomordentligt lärd man, en lysande talare som behärskar ett halvt dussin språk, inklusive latin, och en energisk förespråkare för England. Han berättade att han hade sagt upp sin prenumeration på *Time* därför att den ständigt nedsvärtade den brittiska insatsen.

På tal om människans dårskap som inte har blivit ett dugg bättre på tusen år berättade han en historia om en bekant till honom som var sextiofyra år och tänkte gifta sig med en tjugofemårs flicka. »Är det klokt?» hade Hellström försiktigt frågat. »Klokt!» svarade den andre. »Vem har sagt att det är klokt? Inte kan man begära klokhets av en man! Men jag är gammal och har bara två år kvar. Och nån större lycka kan man inte vänta vid min ålder.»

Lockhart, *Mitt Europa*, s. 168f.

Gustaf Hellström som kulturjournalist

Av Staffan Söderberg

Jag har valt att inte så mycket försöka granska Hellströms texter, utan mera att försöka se hans karriär i pressen som en spegling av journalistikens utveckling och villkor. Vad har hänt? Jag börjar i en helt annan ände. Klaus Rifbjerg skrev i början av 1970-talet *Spinatfuglene*. En spenatfågel är ett vedertaget dansk uttryck för pressens kulturmedarbetare, och det har inte en entydigt god klang. Bakom ligger ett äldre tyskt uttryck: ”das ist Spinat”, om något som är en struntsak, småsak, likgiltigt. Spenatfåglar är personer som skriver i tidningen om kulturella ämnen, men som inte anses som riktiga journalister.

Det är sent 1950-tal på en tidning i Köpenhamn, *Opinion*, med påfallande likheter med tidningen *Information* där Rifbjerg var medarbetare. Huvudpersonen är konstrecensent, ett självporträtt av Rifbjerg – och han är klämd mellan två poler. Å ena sidan tidningens kultureddaktör, som är vital och lätt galen och till slut hamnar på dårhus, och hans motpol redaktionssekreteraren, en robust och handlingskraftig barbar som betraktar spenatfåglar med lika delar förundran och förakt. I boken speglas konflikten mellan att skriva nyheter och att skriva fördjupningar eller essäer. Här kan man jämföra med Gustaf Hellström.

Det finns olika ideal och uppfattningar om vad pressen skall vara och vill vara. Vad är viktigast: information eller opinion? Vad är bäst: raka nyheter eller analys och folkbildning? I praktiken är de ofta i symbios eller i inbördes stimulerande tävlan. Men emellanåt är motsatserna antagonistiska, konfliktladdade och oförenliga, och denna brytning har präglat värderingen av Gustaf Hellströms journalistik, eller mer precist: Levererade han riktiga nyheter som platsade på förstasidan? Men först någon om nyhetens plats i tidningen.

Egentliga nyhetstidningar kom först på 1830-talet, och nyheter blev så småningom dominerande inslag framför den exklusiva politiska och idémässiga debatt varvad med litterära bidrag som bjöds tidigare. Det hängde samman med att ny teknik gjorde tidningarna billigare och de möjliga upplagorna större. Nyheternas segertåg är entydigt. Det fanns nästan hundra olika tidningar i Berlin strax före 1:a världskriget. Från 1856 till 1906 ökade antalet artiklar som behandlade händelser som hade inträffat de senaste 24 timmarna från 11 procent till 95.

Det är under den här perioden *Dagens Nyheter* kommer till liksom *Svenska Dagbladet* och i Malmö *Sydsvenska Dagbladet* – med tillägget *Snällposten*. Många tidningsnamn fick efterledet **posten**: *Jönköpings-Posten*, *Göteborgs-Posten*... **Allehanda** var också vanligt. Men *DN* blev alltså *Dagens Nyheter* – år 1864 var detta ett ord i tiden, och det fanns redan en oro för att den direkta

opinionsbildande texten skulle kvävas i det svällande nyhets- och underhållningsstoffet.²⁶

Vid mitten av 1800-talet kom nyhetsbyråerna. Nyhetsförmedling gick tidigare ofta väldigt långsamt. Nathan Rothschild är i Bryssel medan striden vid Waterloo rasar. Napoleon är tydligen på väg att förlora, och Rothschild bryter snabbt upp. Han tar sig till Ostende, men det är storm över Kanalen. Han ger en skeppare en rundlig dusör för överfarten – och även skepparens hustru i händelse hon skulle bli änka. Han är framme i London *tre dagar* före den officiella kuriren. Han investerar på börsen och tjänar 1 miljon pund.²⁷

En nyhet i koncentrat är en dramatisk händelse med entydig utgång, med vinnare och förlorare, med stora följdverkningar, t ex ekonomiska. Det var sådana raka, hårda och rena nyheter Anton Karlgren tänkte på när han i sin återblick på sin tid som *DN:s* andreredaktör 1910-1923 avfärdade Gustaf Hellströms journalistiska insatser med att de aldrig dög till första sidan. Men andra har redovisat andra uppfattningar, och rivaliteten mellan Karlgren och Hellström har kommenterats av Per Rydén och Sverker Oredsson.

Karlgrens omdöme är egendomligt hårt och onyanserat, för Hellström var ett starkt namn i *DN* även på Karlgrens tid och användes i reklam för tidningen. Häftigheten tycks vara utan proportioner, även om Hellström uppenbarligen inte var någon drömreporter i samband med Karlgrens genomgripande modernisering av *DN*, inspirerad av *Politiken* i Danmark och av amerikansk press. Det nya idealet var ju texter där det viktigaste, nyheten, skulle komma först, alltså före skribenten och utan litterära finesser eller sinnrika associationer.

Karlgren gav i sin kritik intryck av att Gustaf Hellström varit fast anställd, och den felaktiga sakupplysningen gav denne en möjlighet att gå i svaromål (*DN* 22/11 1952). Han konstaterar att han var frilans 1907–1935, med lite skiftande villkor men med frihet att medverka i tidningen när han ville och efter eget ämnesval. Först 1936 blev han anställd på ”litteraturavdelningen”, och den ordningen gällde fram till pensionen elva år senare. I svaret till Karlgren ger han ett principiellt uttalande om sin roll som journalist. Han skriver:

Hur jag själv ser på min bana som utrikeskorrespondent – och som journalist över huvud taget – därom kan Karlgren läsa ... sid 54, rad 9-18 i min senaste bok, *I morgon är en skälm*.

Detta hänvisar till en passus där Stellan Petreus förklarar att han aldrig blev ”någon riktig journalist” – jämför det danska uttrycket spenatfågel, kulturmedarbetaren som aldrig ansågs som en riktig journalist. Så här står det i romanen:

---

26 Ivar Ljungquist, *Ur Dagens Nyheters historia. Del 2, 1889-1921: Kampen om läsarna*, 1953, s 197

27 Eric Swenne, *Dagsnyheten förr och nu, dess vägar och utveckling genom tiderna. Några kapitel ur den internationella nyhetsförmedlingens historia*, Stockholm 1917.

”Jag saknade den nödvändigaste förutsättningen för det. Jag har inte det rätta sinnet för nyheter.” [För hela citatet, se ovan s. 21.]

Så varför detta snåla omdöme från Karlgren? Vittring av gammal ost, anar jag med amatörens frejdighet. I förteckningen på Sällskapetets hemsida över Hellströms artiklar fann jag att han 1942 recenserade Karlgrens stora Stalinbiografi i *DN*. Inledningen är hyllande: boken är insiktsfull, kunskapsrik och i vissa delar (Moskvaprocesserna) en slutgiltig framställning. Men sen kommer invändningarna. Han citerar Falstaff, fakirs vers: ”Negern är så svart att man / honom knappast skönja kan”. Stalin framställs så skurkaktig, så svart att han blir obegriplig i sin skurkaktighet. För att göra honom begriplig, skriver Hellström, ”måste man själv vara en smula diktare – inte för att förvanska eller försköna bilden utan för att göra den levande”.

Karlgrén hade förmodligen detta i klart minne när han tio år senare dömde ut Hellström som journalist. Hans onyanserade utfall kan alltså bero på den kritiska Stalinrecensionen. Men bakom herrarnas privata groll finns naturligtvis de stora frågorna: hur ska en text vara för att vara bra, åt vilket håll ska en tidning rikta sina ambitioner?

Det är kanske inte heller någon tillfällighet att den person som ett par år senare i *BLM* (1954) lyfte fram och hyllade Hellströms insatser som reporter, Jolo, själv var en lysande reporter som med tiden skulle komma att känna allt större leda vid det dagliga redaktionella arbetet på *DN* och drömma om och planera för att dra sig undan i Skåne för att också kunna bli mera författare, en smula diktare. Hans artikel är inte bara en press- och personhistorisk uppsats utan också en plädering för det välskrivna reportaget och för det personliga tilltalet, ett inlägg om *DN*:s förpliktigande traditioner.

Detta om avvägning mellan nyheter och annat stoff. Vad kan man säga om Hellström som kulturjournalist? Frågan är inte enkel, och det är tveksamt om kulturjournalistiken ens var uppfunnen på hans tid. Den specialiserade kulturjournalisten hör till en senare tid – liksom de egentliga kultursidorna och dagens kultursektioner.

GHT var först, 1920, men Segerstedt hade en aristokratiska kultursyn: ”Kultur är nu en gång för alla icke var mans sak”. *DN* hade andra målgrupper, var bredare och folkligare, och hamnade kanske därför långt efter *GHT* och *SvD* på kulturfältet – på 20-talet kunde flera nummer i följd sakna bidrag kring kulturella ämnen. Det var ett material som fungerade som pluggbitar. På 40-talet försöker man samla tidningens kulturmaterial, men med växlande placering i tidningen. Det är först vid mitten 50-talet som *DN* börjar bli vad den skulle komma att vara resten av 1900-talet – och då var ju Hellström död (Forser). *DN* utmärkte sig inte på den tiden genom sitt kulturmaterial, men dess liberala och reformvänliga tendens passade Gustaf Hellström.

Disponeringen av kulturmaterial och arbetsfördelningen i det redaktionella arbetet skiljer då från nu. Tidningarna hade också andra roller på sin

marknad, de var fler och sinsemellan mera olika än i dag. Lite skämtsamt kan sägas att *SvD* skrev för och om biskopar medan *DN* skrev om och för vaktmästare. Man kan se uppslagsverk som ett slags monument över sin tids sanningar. I *NE* från 1990-talet hittar man ordet "kulturjournalistik". Om vi backar till *Svensk Uppslagsboks* andra upplaga från 1950-talet, så finns ordet inte med där. Det närmaste man kommer är ordet "litteraturkritik". Under de senare åren, som fast anställd på *DN*, skrev Hellström framför allt bokrecensioner. I genomsnitt, drygt, kom två sådana per månad. Det är stora i bemärkelsen att de behandlar viktiga böcker (Joyce, Orwell, Pearl Buck, Camus, Stefan Zweig, Hemingway – men också många fackböcker) men även i bemärkelsen att Hellströms texter enligt tidens sed är mycket omfattande: i dagens tabloidformat skulle de ibland ha motsvarat ett helt uppslag.

Samtidens syn på litteraturkritiken speglas i *Svensk Uppslagsboks* artikel: "I ordets moderna bemärkelse är l. en relativt ung företeelse som har en aktualitetsbetonad tidningspress att tacka för sin dominerande ställning". Avslutningsvis konstaterar man: "Företrädare för l. har vanligen varit nära knutna till partier och riktningar inom politik och livsåskådning" (Forser, s 10). Alltså: Bök och biskopar hörde hemma i *SvD*, Hellström och vaktmästare i *DN* – och den identiteten, tror jag, var på den tiden viktigare och mera avgörande än kulturskribentens.

Om man vill klistra etikett på Gustaf Hellström är det säkrast att ge honom själv sista ordet, det som är hugget i sten – i hans gravsten. Som han själv dikterade för stenhuggaren? Inget om kulturjournalist eller utrikeskorrespondent, i stället: "En av de aderton i Svenska Akademien, författaren Gustaf Hellström". Författaren har i alla tider varit en viktig person i tidningspressen. Vad författare har bidragit med låter sig inte smältas ner till någon enkel formel, det spänner från följetongen till inlägget som sätter problem under debatt. Men tidningen och boken har förblivit olika medier, det är skillnad mellan tidningspapper och papper som blir böcker.

Jag slutar där jag började, i Danmark, på *Information* och på 1950-talet. Chefredaktör Erik Seidenfaden är på middag på Rungstedlund och har värdinnan Karen Blixen till bordet. Hon önskar att få sig tillsänt gamla tidningar. "Vilka nummer är intressanta?" "Det spelar ingen roll. Ni förstår, det är mycket kallt här på Rungstedlund." Så kan skillnaden mellan författaren och journalisten också uttryckas.

Staffan Söderberg

Styrelsens årsberättelse för 2010

Styrelse under året:

Ordförande: Sverker Oredsson

Vice ordförande: Lennart Leopold

Kassör: Roland Persson

Sekreterare: Anders Bojs

Övriga ledamöter: Tomas Lidbeck, Disa Lundgren och Sigurd Rothstein

Redaktör för medlemsblad och hemsida: Lennart Leopold

Revisorer: Elsa Christersson och Britt-Marie Nordström

Valberedning: Mona Haglund och Hans Holmberg.

Medlemmar och medlemsavgifter:

Årsavgiften är 100 kr för medlem och 50 kr för familjemedlem. Ständigt medlemskap 2000 kr. Vid 2010 års slut fanns cirka 90 medlemmar.

Ekonomi:

Inkomsterna för 2010 i form av medlemsavgifter var 8300.kr. Övriga inkomster utgjordes av sponsring från **Sparbanken 1826** 4000 kr, föreläsningarsvode (Anders Bojs och Lennart Leopold för pensionärerna i **Sparbanken 1826**) 4000 kr, royalties för boken "Det var ingen tjusande idyll" 10828 kr. Totala inkomster 29128 kr.

Utgifterna var 10132 kr.

Sponsring: **Sparbanken 1826** har sponsrat med 4000 kr.

Medlemsblad samt mötes- och informationsverksamhet:

Medlemsblad nr 19 var särskilt inriktat på Gustaf Hellström och scout rörelsen. Medlemsblad nr 20 uppmärksammade Sällskapetets 10-årsjubileum. Där fanns Sigurd Rothsteins artikel om romanen *Kuskar* och Ulf Lekholms funderingar kring Snörmakare Lekholms namn och idé.

Vid årsmötet den 18 april talade Sigurd Rothstein om romanen *Kuskar*. I juni deltog sällskapet i DELS seminarium kring skånska författare med inlägg av Eva Ström och Lennart Leopold. På Kristianstads Bokfestival 2010 visade Lennart Leopold sitt bildspel "Myten om Storehus och Lillehus".

På det välbesökta höstmötet högtidlighölls Sällskapetets 10-årsjubileum med ett samtal om Hellström som kulturjournalist och utrikeskorrespondent mellan journalisterna Rolf Gustavsson (*SvD*) och Staffan Söderberg (*SDS*). Gustaf Hellströms brorsbarnbarn Märta Carlsson och Erik Hellström överlämnade värdefulla arkivalier med anknytning till författaren och hans verk.

Styrelsen

När Gustaf Hellström rådde arméledning och departement att satsa på flygplan och piloter

Den 25 juli 1909 klockan 4.30 på morgonen startar Louis Blériot från Calais med sikte mot England, trotsande väderutsikterna och med en brännskadad fot. Förutom äran lockar 1000 engelska pund, en summa motsvarande 18 000 i dåvarande svenska kronor. De 35 kilometrarna tillryggaläggs på 37 minuter medan vädret blir allt sämre. Motorn kyls ner farligt mycket av regnet och vinden rycker i planet. Under minst sagt dramatiska omständigheter slår maskinen mot marken nära Dover. Planet skadas vid nedslaget – men piloten klarar sig bra och landningen bedöms som lyckad!

På kvällen möter Gustaf Hellström upp på lyxhotellet Savoy för en intervju med den nye hjälten (*DN* 30/7 1909). Första synintrycket i hotellets hall: ”En lång, tämligen fet herre i sportmössa och grå kavajkostym haltar bort till hissen. Vid hans sida går en dam i vitt. Det är mr Blériot och hans hustru”. En stund senare i sin salong skakar hjälten hand med ”ungefär ett tjog journalister af alla nationaliteter”, däribland Gustaf Hellström som ”framför en speciell hälsning från Sverige och en högst inflytelserik tidning där som heter Dagens Nyheter”. Han är förste svenske representant att gratulera. Blériot trycker därför hans hand ännu en gång. Frågorna haglar och hjälten berättar och förklarar. Men så småningom börjar han se trött ut och man säger ”Bon Soir”. Hellström avrundar:

Louis Blériot.

Jag lämnar honom med minnet af en man som var i besittning af de kolossalaste, mest stålgråa pupiller jag någonsin sett. Öfver dem hvälfde sig en skarphuggen ingenjörspanna, med många rynkskrifter i.

Hellström hade också möjlighet att besiktiga det delvis ramponerade flygplanet, som ställdes ut hos ”den nya amerikanska miljonfirman Selfridge”:

De människor i Dover som först sågo flygmaskinen sade att den såg ut som en ofantlig fågel. Man har svårt att tänka sig det när man ser den på nära håll. Det är ingenting af romantik öfver den. Det är en ful och smutsig inrättning, ett virrvarr af oljiga rep, smutsig segelduk, trasig ståltråd, sönderbrustna träramar.

Det är första intrycket.

Men – ju längre man ser, desto större blir vördnaden.

Att flyget redan från begynnelsen intresserar Hellström går ej att ta miste på, och när han halvtannat år senare flyttar över till Blériots hemland Frankrike förstärks detta intresse. Den 27 september 1911 publicerar han en artikel med rubriken "Svenska armén och flygkonsten. Hvad utlandets erfarenhet om flygmaskinen som försvarsmedel lär oss". Hellström refererar rapporter om stora armémanövrer där aviatörerna gjort imponerande spaningsinsatser: "en enda man utförde på en åttondel af tiden samma arbete som eljest skulle ha tagit ungefär 50 man och 50 hästar att fullborda!"

Sverige är ett litet land som inte kan satsa på alltför dyra försvarsmedel, men flygmaskinen är ett billigt sådant: "Det som fordras är blott tre ting: ett aeroplan (hvilket kan inköpas hvilken dag som helst), en karl att sköta det och så till sist öfning." Den utan tvekan främste i Sverige är friherre Carl Cederström, men kanske anses det olämpligt att en civilist leder övningar med officerare, funderar Hellström, som under det senaste året

ständigt förundrat mig att ingen barsk öfverste satt på honom kronans kläder, utnämnt honom till löjtnant eller till och med kapten, och gjort honom till chef och instruktör för svenska arméens flygkår. Han är dock nummer ett i luften hemma i Sverge och den som sitter inne med den längsta öfningstiden och de största erfarenheterna. Hvarför använder sig inte den höga krigsledningen af hans kapacitet? Hvarför inte be honom ställa sig till svenska arméens förfogande, ge honom så många flygmaskiner han anser sig kunna reda sig med och kommendera ett tiotal officerare från hvarje arméfördelning att lära sig att handtera maskinerna under hans ledning?

Att detta inte redan skett förefaller Hellström "vara en betänkelig brist på näsa, på väderkorn och för all krigskonst så essentiell egenskap som realistisk fantasi".

Saker var dock på gång. Den 25 september fick Olle Dahlbeck, som var löjtnant i marinen, "svenskt aviatördiplom nr 3", efter att ha lärt sig flyga i England. Och så den 5 oktober: "I en skrivelse från chefen för Fortifikationsförvaltningen till K.M:t hemställs om medel för inköp av flygplan." (Källa: http://www.flyghistoria.org/kronologi/1910_1919.pdf).

Hellströms förslag var alltså att man skulle påskynda utvecklingen av ett svenskt flygförsvarsvapen genom att ta till vara på "flygbaronen" Cederströms stora erfarenhet. Han återkom i detta ärende i en understreckare med rubriken "Den svenska aviatiken" i *DN* den 4 februari följande år. Anledningen var att Cederström under tiden hade grundat en flygskola, aktiebolaget Svenska aviatikbolaget, och erbjudit departementet att utbilda flygare. Hellström talade sig nu varm för detta förslag och undrade återigen om höga vederbörande verkligen inte kunde tänka sig att civila och militära flygare samarbetade i denna fråga.

Detta med tanke på att frih. Cederström ”är den enda som utträttat något att tala om sedan han eröfrat sitt aviatörcertifikat”.

På denna artikel fick Hellström mothugg av en Nils Sommelius och svarade därför den 9 mars under rubriken ”Ännu en gång den svenska aviatiken. Svar på ett öppet brev om våra längst komna aviatiker”. Hellström medgav att löjtnant Dahlbeck utmärkt sig den senaste månaden men fann ändå Cederström betydligt överlägsen – inte minst hade han utmärkt sig genom vådliga flygningar i Norge, vilka Hellström följt i norska tidningar. Hellströms framhårdade med sitt förslag och fann att om Cederströms krafter inte togs i anspråk skulle den möjliga tillgängliga flyglärarkapaciteten reduceras med 50%, vilket vore ”dåraktigt”.

Vad jag har kunnat finna kom Cederströms erbjudande inte att förverkligas. Hellströms flygintresse fanns dock kvar, inte minst sedan han flyttat ut till regementsstaden Senlis där det också fanns ett flygfält. Han väcktes av planen om morgnarna, och han umgicks med flygarna på deras fritid. Genom dessa samtal fick han inblick i deras vardag och tankevärld, vilket framgår av en understreckare benämnd ”Fransk aviatik just nu” (27/5 1913). I ett brev till författaren och vännen Algot Ruhe i december samma år skriver han: ”Förmodligen kommer jag att flyga en af dagarna i nästa vecka. Jag har kommit öfverens med en aviatör från flygfältet här strax bredvid. Det ska bli roligt att göra en liten tur. Han får en ny apparat på tisdag och när han har kört in den stiger jag väl upp med honom om vi kan komma öfverens om priset.” Han oroar sig redan, förstår man: ”Skulle det gå åt skogen så får väl Koppel [förläggaren] trycka halfva boken [*Kring en kvinna*]. Manuskriptet ligger i lådan till bordet med böckerna på. Det låter kanske dumt att säga sådana saker, men man kan ju aldrig veta.”

Blev flygningen av? Det vet vi inte. Vad vi vet är att Hellström i romanen *Kring en kvinna* låter karaktären Friedrich Toepfer utbilda sig till flygare. Dennes aldrig uppfyllda dröm är att bli först med att flyga den för Hellström säkerligen symboliskt tänkta sträckan Berlin–Paris.

Hellström-Nytt...

Gustaf Hellström-sällskapets årsmöte hålls söndagen den 10 april kl. 15.00 i Gustaf Hellström-rummet på Kristianstads stadsbibliotek. Efter årsmötesförhandlingarna läser Lennart Leopold ur såväl kända som mindre kända Hellström-texter med Kristianstadsanknytning och kåserar med hjälp av bilder och kartor om **Gustaf Hellströms Kristianstad i dikt och verklighet**.

Sällskapets traditionella programinslag på **Kristianstads bokfestival** lördagen den 3 september är ännu inte bestämt till innehållet.

Höstmötet kommer att hållas söndagen den 9 oktober, 15.00, i Gustaf Hellström-rummet. Disa Lundgren talar kring Hellström och Atheneum.

För livets alla skeden...

Vi vill vara en vän för livet. Både i med- och motgång. Därför har vi egna specialister inom företag, aktiehandel, juridik, försäkring och Private Banking som kan hjälpa dig genom livets alla skeden.

Välkommen till en bank för livet!

Gustaf Hellström-sällskapet är ett ideologiskt fristående sällskap, som verkar för att lyfta fram Gustaf Hellströms litterära författarskap och journalistik. Sällskapet har sitt säte i Kristianstad.

Adress: c/o Stadsbiblioteket, Föreningsgatan 4, 291 32 Kristianstad.

Hemsidans adress: www.gustafhellstrom.se

Styrelse: Sverker Oredsson, ordförande, Lennart Leopold, vice ordförande, Roland Persson, kassör, Anders Bojs, sekreterare, Tomas Lidbeck, Disa Lundgren och Sigurd Rothstein, ledamöter.

Hedersmedlemmar: Christina Hamrin, Hans Holmberg, Daniel Soutine och Bengt Tomson.

Ständigt medlemskap: *Kristianstadsbladet*

Medlemsblad: Lennart Leopold, redaktör.

Hemsida: Lennart Leopold, web-redaktör.

Medlemsavgift: 100 kronor för enskild medlem, 150 kronor för familj. Engångsavgift för ständigt medlemskap är 2000 kronor. Betalas på **bankgiro 5584-8147**. Glöm inte att ange namn och adress!

Sponsorer: Sparbanken 1826 och Kristianstad Bokhandel